

gitimatie van de soevereiniteit der Staten bij Huber en Kluit', *BMGN*, XCVII (1982) 185-215.

Het artikel van Ph.H. Breuker over de achttiende-eeuwse inenting tegen de veepest in West-Europa - waartoe de auteur ook ondermeer Denemarken en de Duitse staten heeft gerekend - (325-350) ontleent zijn belang vooral aan de uitvoerige literatuurlijst (met gedrukte en geschreven bronnen uit de desbetreffende periode en literatuur uit de daaropvolgende eeuwen) en aan het chronologisch overzicht van bedoelde inenting. Het is jammer dat probleemstelling en conclusie ontbreken. Verder zou de tekst aan leesbaarheid hebben gewonnen, wanneer de veelvuldige literatuurverwijzingen in voetnoten waren opgenomen.

Als afsluiting wil ik nog opmerken dat de redactie van deze bundel heeft gestreefd naar een boek dat ook op zichzelf beschouwd van belang zou zijn; het zou een indruk moeten geven van de diversiteit en kwaliteit van het betreffende Friesland verrichte historische onderzoek. In die opzet is de redactie mijns inziens wel geslaagd. Afgezien van het ontbreken van een synthese - een verschijnsel dat inherent lijkt te zijn aan het fenomeen gelegenheidsbundels als deze - bevat het boek een opmerkelijk aantal grondige en stimulerende bijdragen die een bredere bekendheid verdienen dan alleen de vriendenkring rond Kalma. A.Sj. van der Goot

M. Smeyers, ed., *Archivum artis lovaniense. Bijdragen tot de geschiedenis van de kunst der Nederlanden. Opgedragen aan prof. em. dr. J.K. Steppe* (Leuven: Peeters, 1981, viii + 415 blz., BF 1.485,—, ISBN 28 0170 175 0).

Deze bundel is verschenen ter gelegenheid van het emeritaat van J.K. Steppe en weerspiegelt de veelzijdigheid van zijn persoonlijke belangstelling. M. Smeyers schetst kundig en precies het gevulde curriculum van de gevierde, terwijl Chr. van Vlieden en L. Burie de bibliografie van zijn geschriften samenstelden en op die wijze diens wetenschappelijke bedrijvigheid duidelijk in het licht stellen. Een vijftal artikelen zijn iconografische studies. E. Dhanens preciseert de geschiedenis, iconografie en betekenis van het aan Rogier van der Weyden toegeschreven Bladelin-retabel, dat zich sinds 1834 in het Berlijnse museum (Berlijn-Dahlem, Staatliche Museen) bevindt. H. Pauwels bespreekt de iconografie van het zestiende-eeuwse schilderij 'de Zondvloed' uit de collectie van de Koninklijke Musea voor schone kunsten van België te Brussel, en oppert dat dit kunstwerk wegens zijn technische karakteristieken eventueel aan Herri met de Bles zou kunnen worden toegeschreven. W. Berge bestudeert de iconografie van de abdijkerk te Ninove. Chr. Ceulemans behandelt een iconografisch en stilistisch erg interessante reeks schilderijen uit de Sint-Amanduskerk in Stokrooie en duidt Lambert Lombard aan als de 'inventor' ervan. W. Ie Loup tenslotte onderzoekt de onderlinge iconografische beïnvloeding van prenten, tekeningen en schilderijen uit de verzamelingen van de Brugse stedelijke musea.

De Zuidnederlandse kunsthandel en kunstexport komen in diverse bijdragen aan de orde. Zo vestigt H.J. de Smedt de aandacht op een retabel in de Katholieke Pfarrkirche S. Regina in Rhynern (Westfalen), dat een typisch Antwerps exportprodukt is en vergelijkt het met een retabel in de Evangelische Pfarrkirche van het nabijgelegen Lünern. Dit laatste vertoont heel wat iconografische overeenkomsten met dat van Rhynern en is een voorbeeld van de invloed die van de Zuidnederlandse kunst in het buitenland uitging, maar is anderzijds qua uitvoering en stijl dan toch weer volledig verschillend. R. Szmycki bespreekt een tot voor kort onbekend gebleven geschilderde triptiek van de heilige familie met in de bijluiken de heilige Catharina en de heilige Barbara, die momenteel berust in het diocesaan museum van Gdansk-Oliwa. Hij schrijft ze toe aan Jan Mertens Janssone

alias van Dornicke, die daarvoor op de medewerking van zijn schoonzoon Pieter Coecke van Aelst gerekend zou kunnen hebben. E. Enciso Viana en A. Bergmans belichten het oeuvre van de Zuidnederlandse kunstenaars Beaugrant, die in Spaans Baskenland bedrijvig waren. G. Persoons tenslotte vond in een Antwerpse notarisakte van 4 mei 1651 de vermelding van achttien schilderijen, die Jan Brueghel I de oude verkocht zou hebben aan koning Sigismund III Vasa van Polen en licht in zijn bijdrage deze kunsthandelstransactie bondig toe.

Catalogusaanvullingen bij het al bekende oeuvre van kunstenaars of bij de reeds bekende collecties van kunstbezitters, zó zou men de artikelen van L. Smets en van G. Delmarcel kunnen typeren. De eerste auteur vult met een Sint-Hubertusgroep uit de kerk van Erpekom (Grote-Brogel) en met een beeld van de heilige Antonius abt uit de barokke Sint-Pieters-Bandenkerk in Beringen, de lijst van bekende werken aan van respectievelijk de Maaslandse beeldsnijder Jan van Steffeswert en van de laatbarokke beeldhouwer Walter Pompe. De tweede auteur vond in het Palazzo Apostolico in Loretto (Italië) en in het Museum of Fine Arts in Boston (USA) tapisserieën terug die eertijds zouden toebehoord hebben aan de Luikse prinsbisschop Erard de la Marck.

Enkele medewerkers legden zich toe op de dateringsproblematiek. L. Lebeer verklaart dat 1418 onmogelijk aanvaard kan worden als datum waarop de zogenaamd oudst gedateerde Westeuropese houtsnede 'de Heilige Maagd van 1418' zou zijn uitgevoerd. M. Madou tracht vanuit de kostumeringsgeschiedenis het dateringsprobleem van de Leidse 'Kroniek van Enguerrand de Monstrelet' op te lossen. G. Dogaer van zijn kant bespreekt mogelijke criteria om de ontstaansdatum van verlichte handschriften weer te vinden.

Andere artikelen betreffen de geschiedenis of de specifieke kenmerken van bepaalde kunstwerken of belichten het oeuvre van een bepaald kunstenaar. Tot deze categorie bijdragen rekenen wij de studie van M.J. Portilla omtrent het retablo mayor van Arriola. Verder belicht D. Hollanders-Favart de diptiek van Martin van Nieuwenhove, een Memlingschilderij uit de collectie van het Brugse Sint-Janshospitaal. D. Vandemeulebroecke bespreekt het moeilijk te lokaliseren en te dateren laatmiddeleeuwse schilderij 'De mis van Sint-Gregorius' in de Sint-Gertrudiskerk te Wetteren. M. Buyle ziet in de muurschilderingen van de begijnhofkerk Sint-Agnes te Sint-Truiden een 'staalkaart' van de evolutie van deze kunsttak en beschouwt ze tevens als getuigen van de devoties van begijnen. J. Steynaert onderzoekt de tot nog toe weinig bestudeerde Pieta-groep van OLV Van Ginderbuiten uit de verzameling van het Leuvense Stedelijk Museum. J. en E. Duverger leverden een degelijke studie omtrent de zestiende-eeuwse Brusselse tapijt wever Jan Ghie-teels. E. Vandamme brengt een merkwaardig exemplaar van de zogenaamde Besloten Hofjes in de kijker. Een in 1971 door het Koninklijk Museum voor schone kunsten uit privé-bezit verworven hofje illustreert naar zijn gevoel zeer duidelijk hoe dit typisch produkt van de kunstnijverheid een plaats opeist tussen 'kunst en folklore, tussen theologie en naïeve devotie' en hoe het de kwalificatie 'begijntjeswerk' duidelijk te boven gaat. Met zijn studie over de voormalige Sint-Michielskerk van Gent vestigt F. de Smidt de aandacht op de voor onze gewesten belangrijke Scheldegotiek als overgangsstijl van romaanse tot klassiek-gotische architectuur. B. Cardon ontdekt doorheen een studie van de hemelvoorstelling in het 'Speculum Humanae Salvationis'-handschrift uit de voormalige abdij van Saint-Bertin te Saint-Omer, de bronnen waaruit de Noordfranse kunstenaars in de late vijftiende eeuw inspiratie geput hebben. Met de studie van A. Provoost als laatste publicatie in dit boek wordt de chronologie, die tot dan toe in de mate van het mogelijke gehandhaafd was gebleven om niet zo'n duidelijke reden doorbroken. Dit doet evenwel geen afbreuk aan de verdiensten van de auteur, die voor het eerst een beschrijving geeft van vijf-

tien vroegchristelijke terracottalampen, die tot het kunstpatrimonium van de Katholieke Universiteit van Leuven behoren. Hij tracht tevens de voorstellingen op die lampen te duiden.

Enkele bijdragen situeren zich op het technische of op het theoretische-interpretatieve vlak. Zo is er het artikel van A. Dewitte over de juwelen-inventarissen van de Brugse collegiale Sint-Donaas, die hij ook vanuit zuiver terminologisch standpunt interessant vindt. Hij publiceert achter zijn tekst een glossarium van middelnederlandse termen voor sieraden en gebruiksvoorwerpen en van woorden die daarmee verband houden. H. Nieuwdorp wijdt uit over de oorspronkelijke betekenis en de interpretatie van keurmerken op Brabantse retabels en beeldsnijwerk van de vijftiende en de beginnende zestiende eeuw. P. Vandenbroeck benadert en duidt het werk van Jheronimus Bosch en F. Smets levert een bijdrage tot een theorie van de avant-garde. J. Muylle betreedt het terrein van de cultuurgeschiedenis. Hij stelt zich de vraag waarom kunstkenners, verzamelaars en occasionele kopers zich tot diep in de zeventiende eeuw aangetrokken voelden tot het werk van Pieter Bruegel. Meteen pijlt hij naar de manier waarop al deze mensen hun appreciatie voor de grote meester verwoordden. Tot slot van dit inhoudsoverzicht vragen wij nog de aandacht voor twee artikelen. L. Robijns verhaalt het trieste lot van een triptiek van Frans Floris, die ooit in de Aalsterse Sint-Martinuskerk prijkte, maar er op het einde van de achttiende eeuw verdween en tenslotte verzaagd werd om er panelen van te maken. De auteurs H. Verougstraete-Marcq, M. Smeyers en R. van Schoute van hun kant wijzen aan de hand van voorbeelden uit het werk van Pieter Coecke van Aelst, op het merkwaardig fenomeen dat zich in de zestiende eeuw meermaals voordeed, dat de originele bijluiken van een triptiek door een andere hand werden beschilderd dan diegene die het middenpaneel verzorgd had.

Het gaat hier om een rijk boek, rijk in twee opzichten: er is enerzijds de veelheid van bijdragen, die haast stuk voor stuk pareltjes zijn van degelijkheid en kunde op het terrein van de kennis van de kunstgeschiedenis en van de methodologie van haar beoefening; er is anderzijds de diversiteit van de behandelde onderwerpen. Het komt ons voor dat voor professor Steppe geen beter geschenk kon worden bedacht dan deze bundel 'woordgeworden' vruchten van de door hem verstrekte vorming en van het laaiend enthousiasme dat hij op zovelen heeft overgedragen. Moge ook de lezer dit huldeboek als een 'geschenk' ervaren.

H. Houtman-De Smedt

A.H. Jenniskens, e.a., ed., *Campus Liber. Bundel opstellen over de geschiedenis van Maastricht, aangeboden aan mr. dr. H.H.E. Wouters, stadsarchivaris en -bibliothecaris 1947-1977 bij zijn zeventigste verjaardag* (Werken Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap VIII; Maastricht, 1982, 543 blz.).

In de bundel, die vijfjaar na zijn pensionering is aangeboden aan de heer Wouters, draait alles om Maastricht. De naam van de stad ontbreekt slechts in een paar titels, bijvoorbeeld over de jenever in opmars 1650-1815 en de invoering van het Franse notariaat in het departement van de Nederraas, maar de schrijvers hebben ook in deze artikelen de meeste aandacht gewijd aan de hoofdstad en de rest van de provincie hangt er maar wat bij. Uiteraard wordt in de achttiende eeuw te Maastricht meer jenever gedronken dan elders, wel twintig liter per jaar per hoofd van de bevolking en wonen er meer notarissen, noblesse oblige! Ik zal niet in de fout vervallen de 29 bijdragen één voor één te noemen. Zinvoller